

Ryszard Kata¹
Wydział Ekonomii
Uniwersytet Rzeszowski
Rzeszów

Potrzeby rolników w zakresie wsparcia ze strony otoczenia instytucjonalnego w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej

Farmers' needs of institutional support in conditions of Poland's membership in the European Union

Abstract. The paper discusses Polish farmers' needs in the scope of different forms of institutional support under the circumstances of new opportunities for agriculture after Polish accession to the European Union. Spatial range of investigations covers a macro-region with small scale farming. Analysis concern this forms of support as well as institutions which, in farmers opinion, can effectively contribute to transformation and development of farms.

Key words: supporting institutions, small scale farming, transformation of agriculture farms.

Synopsis. W opracowaniu dokonano charakterystyki potrzeb rolników w zakresie różnych form wsparcia gospodarstw rolnych ze strony otoczenia instytucjonalnego w nowych uwarunkowaniach dla rolnictwa, jakie wynikają z członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Zakres przestrzenny badań obejmuje makroregion rolnictwa rozdrobnionego. Analizie poddano te formy wsparcia oraz instytucje, które zdaniem rolników mogą najskuteczniej przyczynić się do przekształceń i rozwoju gospodarstw.

Słowa kluczowe: instytucje wspierające, rolnictwo rozdrobnione, przekształcenia gospodarstw rolnych.

Wstęp

System instytucjonalny rolnictwa tworzą agencje rolne, ośrodki doradztwa rolniczego, organizacje rolnicze, a także regulacje dotyczące organizacji rynków rolnych, grup producentów czy spółdzielczości wiejskiej. Wymienione organizacje i normy stanowią element układu instytucjonalnego, który otacza rolnictwo i z którym gospodarstwa rolne utrzymują mniej lub bardziej trwałe relacje. Głównym zadaniem takich instytucji jest poprawianie pozycji przetargowej rolnictwa w odniesieniu do pozostałych ogniw agrobiznesu [Grzelak 2003]. System instytucjonalny rolnictwa tworzą także instytucje rynkowe (komercyjne), takie jak np. banki, firmy ubezpieczeniowe, czy giełdy rolne, które są istotne dla prawidłowego funkcjonowania rolnictwa. Instytucje te, poprzez transakcje oraz współpracę z rolnikami, przyczyniają się do bardziej partnerskich relacji gospodarstw rolnych z otoczeniem rynkowym.

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i objęciu rodzimego rolnictwa regulacjami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) pojawiają się nowe obszary potrzeb, które implikują konieczność zmian i dostosowań w otoczeniu instytucjonalnym rolnictwa.

¹ Dr inż., pl. Ofiar Getta 4/5, 35-002 Rzeszów, tel. 017 872 1676, e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl

Skutkuje to potrzebą powoływania nowych instytucji, działających w tej sferze oraz zwiększenia adaptacyjności instytucji już funkcjonujących w otoczeniu rolnictwa.

Zmianie ulegają także potrzeby rolników w zakresie wsparcia ze strony otoczenia instytucjonalnego, zwłaszcza dotyczące procesów przekształceń i modernizacji gospodarstw. Wynikają one głównie ze zmian warunków funkcjonowania rolnictwa w efekcie oddziaływania WPR oraz związanych z tym możliwości pozyskania unijnych środków na finansowanie gospodarstw. Należy jednak podkreślić, że większość programów unijnych wspierających przekształcenia w rolnictwie sprzyja gospodarstwom silniejszym ekonomicznie i silniej zintegrowanym z otoczeniem instytucjonalnym (rynkowym, finansowym, consultingowym itd.) [Kata i Grzebyk 2006].

Nie ulega wątpliwości, że skuteczność wykorzystania przez wieś i rolnictwo szans, jakie wiążą się z członkostwem Polski w UE zależy w dużym stopniu od sprawnie funkcjonującego systemu instytucjonalnego. Rolnictwo rozdrobnione, ze względu na swoje problemy strukturalne, wymaga w tym aspekcie szczególnej uwagi. Wsparcie ze strony otoczenia instytucjonalnego musi być dostosowane do specyfiki tego typu rolnictwa oraz potrzeb rolników, które są w znacznej mierze różne od potrzeb rolników w regionach o dominacji gospodarstw o dużym obszarze użytków rolnych, wysokotowarowych i silnych ekonomicznie. Ponadto należy mieć także na uwadze szereg czynników stanowiących barierę w relacjach rolników z otoczeniem instytucjonalnym. Te bariery to m. in. niski poziom kompetencji rolników (wiedzy, umiejętności, doświadczenia) w zakresie relacji z instytucjami, niska ocena perspektyw rozwojowych gospodarstw, niechęć do działań zespołowych. Te wszystkie bariery, w połączeniu z szeregiem ograniczeń charakterystycznych dla rolnictwa rozdrobnionego, jak np. brak kapitału własnego i utrudniony dostęp do kapitału zewnętrznego, słabe powiązanie gospodarstw z rynkiem itd., powodują, że oferta wsparcia ze strony otoczenia instytucjonalnego musi być dostosowana do potrzeb rolników i skutecznie do nich adresowana.

W tym kontekście celem badań omawianych w artykule było rozpoznanie potrzeb rolników w regionie rolnictwa rozdrobnionego, dotyczących wsparcia ze strony otoczenia instytucjonalnego w warunkach członkostwa Polski w Unii Europejskiej. W opracowaniu dokonano analizy zbiorowości gospodarstw rolnych w aspekcie form wsparcia instytucjonalnego, z jakich korzystali rolnicy w latach 2004-2006. Przedmiotem badań były także oczekiwania rolników w zakresie form pomocy otoczenia instytucjonalnego, które mogłyby sprzyjać rozwojowi ich gospodarstw. Analizę dokonano w przekroju grup obszarowych oraz wielkości ekonomicznej gospodarstw.

W opracowaniu skoncentrowano uwagę na instytucjach otoczenia rolnictwa, funkcjonujących w postaci różnego typu organizacji formalnych.

Źródłem danych empirycznych były badania ankietowe, w formie wywiadu kwestionariuszowego, przeprowadzonego z rolnikami z regionu Polski południowo-wschodniej (tj. województw świętokrzyskiego, podkarpackiego i małopolskiego).

Sondaż przeprowadzono w pierwszej połowie 2007 r. na losowo wybranej próbie 856 rolników, właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych².

² Badania były realizowane w ramach projektu badawczego N114 009 31/2320, pt. „Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw (po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej)”, finansowanego przez MNiSzW ze środków na naukę.

Wyniki badań

Objęte badaniami ankietowymi gospodarstwa rolne były mocno zróżnicowane pod względem siły ekonomicznej oraz powierzchni użytków rolnych. Dodatkowo na etapie doboru jednostek do próby badawczej wyodrębniono także grupę gospodarstw nie korzystających z dopłat bezpośrednich UE. Są to jednostki, które statystycznie zaliczane są do gospodarstw rolnych, ale w istocie nie prowadzą produkcji rolnej na potrzeby rynku lecz jedynie na samozaopatrzenie. W badanej zbiorowości gospodarstw wykazują one najsłabszą siłę ekonomiczną i przeciętnie najmniejszy obszar użytków rolnych (tabela 1).

Tabela 1. Charakterystyka badanych gospodarstw rolnych

Table 1. Description of examined farms

Charakterystyka	Badane gospodarstwa rolne (stan na koniec 2006 r.)				
	ogółem	nie korzystające z dopłat bezpośrednich	korzystające z dopłat bezpośrednich, wg grup obszarowych, ha UR		
			od 1 do 4,99	od 5 do 9,99	10 i więcej
Liczba gospodarstw	856	136	329	248	143
Przeciętna wielkość (siła) ekonomiczna gospodarstwa w ESU*	8,0	0,8	4,4	9,4	20,8
Przeciętna powierzchnia UR w gospodarstwie w ha	7,9	2,0	3,7	7,7	23,6

* European Size Unit (Europejska Jednostka Wielkości) liczba określająca wielkość ekonomiczną gospodarstwa rolnego, ustalana na podstawie standardowej nadwyżki bezpośredniej w gospodarstwie (1 ESU odpowiada nadwyżce 1200 euro/rok).

Źródło: badania ankietowe

Analiza struktury gospodarstw w zakresie form pomocy otoczenia instytucjonalnego z jakich korzystali rolnicy (tabela 2), pokazuje wyraźnie, że gospodarstwa ubiegające się o dopłaty bezpośrednie, a zatem prowadzące produkcję rolną, korzystały przede wszystkim ze wsparcia w zakresie pozyskania środków finansowych UE. Duży odsetek tych rolników korzystał także z doradztwa i szkoleń, które również w znacznym zakresie dotyczyły tematyki unijnej. W tym aspekcie nie było istotnych różnic pomiędzy grupami gospodarstw ubiegających się o dopłaty bezpośrednie. Natomiast różnice na korzyść gospodarstw o większym obszarze użytków rolnych dotyczyły odsetka użytkowników korzystających z innych form pomocy instytucji. Użytkownicy gospodarstw większych obszarowo (powyżej 10 ha UR) znacznie częściej niż rolnicy z pozostałych grup korzystali z pomocy w ubieganiu się o środki unijne z funduszy strukturalnych oraz z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW), które wiązały się z realizacją planów rozwojowych lub rolno-środowiskowych. Znacznie większy odsetek rolników w tej grupie korzystał także z zewnętrznego zwrotnego zasilania finansowego oraz pomocy w sprzedaży i marketingu, czy też przy wprowadzaniu innowacji.

Natomiast grupą zdecydowanie odbiegającą od pozostałych pod względem odsetka rolników korzystających z różnych form pomocy otoczenia instytucjonalnego były gospodarstwa nie ubiegające się o dopłaty bezpośrednie. Rolnicy z tej grupy, mając bardzo słabe i sporadyczne kontakty z otoczeniem instytucjonalnym, praktycznie nie korzystali z

żadnych form pomocy. Jedynie w zakresie doradztwa i szkoleń, głównie związanych z doradztwem zawodowym, pomoc uzyskało 14% respondentów.

Wyniki badań wskazują, że także w przekroju grup wielkości (siły) ekonomicznej gospodarstw istnieją bardzo duże różnice w aspekcie korzystania przez rolników z różnych form pomocy otoczenia instytucjonalnego. Wraz ze wzrostem siły ekonomicznej zwiększa się odsetek użytkowników gospodarstw korzystających ze wsparcia instytucji w obszarach pozyskiwania funduszy unijnych, doradztwa i szkoleń, kredytowania gospodarstw, wprowadzania innowacji czy też sprzedaży produktów i usług (rysunek 1). W przypadku gospodarstw o najmniejszej sile ekonomicznej (zwłaszcza poniżej 2 ESU) słabe relacje z instytucjami i sporadyczne korzystanie z ich usług potwierdzają wyizolowanie tej grupy gospodarstw z systemu ekonomicznego rolnictwa. Problem polega na tym, że grupa ta jest bardzo liczna w badanym regionie. W analizowanej zbiorowości jednostki bardzo małe, tj. o wielkości ekonomicznej poniżej 4 ESU stanowiły 50,9% ogółu gospodarstw (poniżej 2 ESU 31,1%).

Tabela 2. Odsetek gospodarstw korzystających z różnych form pomocy otoczenia instytucjonalnego

Table 2. Percentage of farms taking advantage of different forms of institutional support

Forma wsparcia	Odsetek gospodarstw, %*			
	nie korzystających z dopłat bezpośrednich	korzystających z dopłat bezpośrednich wg grup obszarowych, ha UR		
		od 1 do 4,99	od 5 do 9,99	10 i więcej
Pomoc w pozyskiwaniu środków finansowych z UE (w tym dopłat bezpośrednich)	3,7	75,1	82,7	87,5
Doradztwo, konsulting, szkolenia	14,0	74,8	80,5	82,1
Przygotowanie planów inwestycyjnych, planów rozwoju gospodarstwa itp.	3,7	31,6	48,7	62,8
Pomoc finansowa (kredyt, pożyczka)	2,2	28,9	43,2	65,9
Wprowadzanie nowych technologii, produktów, usług	2,9	21,0	32,4	42,9
Pomoc w sporządzeniu wniosku kredytowego	1,5	19,3	23,7	46,4
Pomoc w sprzedaży i marketingu (promocja, wsparcie integracji i kooperacji)	2,2	10,3	18,0	27,4
Planowanie, organizacja i zarządzanie produkcją rolną lub pozarolniczą	0,7	5,3	15,1	22,1
Certyfikowanie, systemy kontroli i zapewniania jakości	0,0	3,9	8,2	10,1
Inne (np. pomoc w powiększeniu gospodarstwa)	1,2	2,2	1,9	4,2

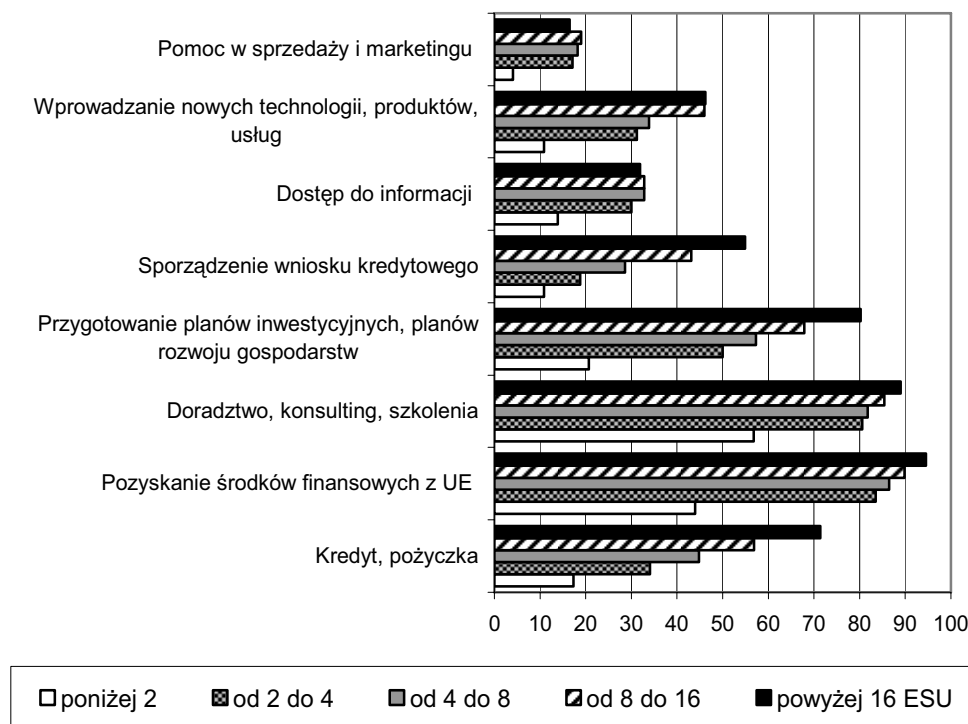
* wartości w kolumnach nie sumują się do 100%, gdyż część rolników deklarowała korzystanie z więcej niż jednej formy pomocy.

Źródło: badania ankietowe

Instytucją, z której pomocy rolnicy korzystali najczęściej w różnych obszarach wsparcia były ODR (rysunek 2). Jak pokazują badania, po przystąpieniu Polski do UE instytucja ta pełni kluczową rolę we wspieraniu absorpcji funduszy unijnych przez rolników. Wciąż jest to też główna instytucja wspierająca rolników w zakresie doradztwa, szkoleń, pomocy w sporządzaniu planów inwestycyjnych czy planów rozwoju gospodarstwa, a nawet wniosków o kredyty inwestycyjne. Działalność doradztwa lokuje się

także w obszarze wsparcia kapitału ludzkiego na wsi oraz ułatwiania postępu i wdrażania nowych technologii w rolnictwie.

W zakresie absorpcji funduszy unijnych istotne znaczenie dla rolników mają także relacje z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Rolnicy postrzegają tę instytucję nie tylko przez pryzmat jej roli we wdrażaniu i administrowaniu instrumentami unijnego finansowania gospodarstw, ale także oczekują od jej pracowników pomocy informacyjnej i doradczej na etapie składania wniosków, a następnie realizacji płatności i monitoringu projektów. Odnośnie innych instytucji otoczenia rolnictwa respondenci deklaruwali także pomoc organizacji branżowych, stowarzyszeń, zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego, izby rolniczej, samorządu terytorialnego, zaś w obszarze finansowania gospodarstwa banków.

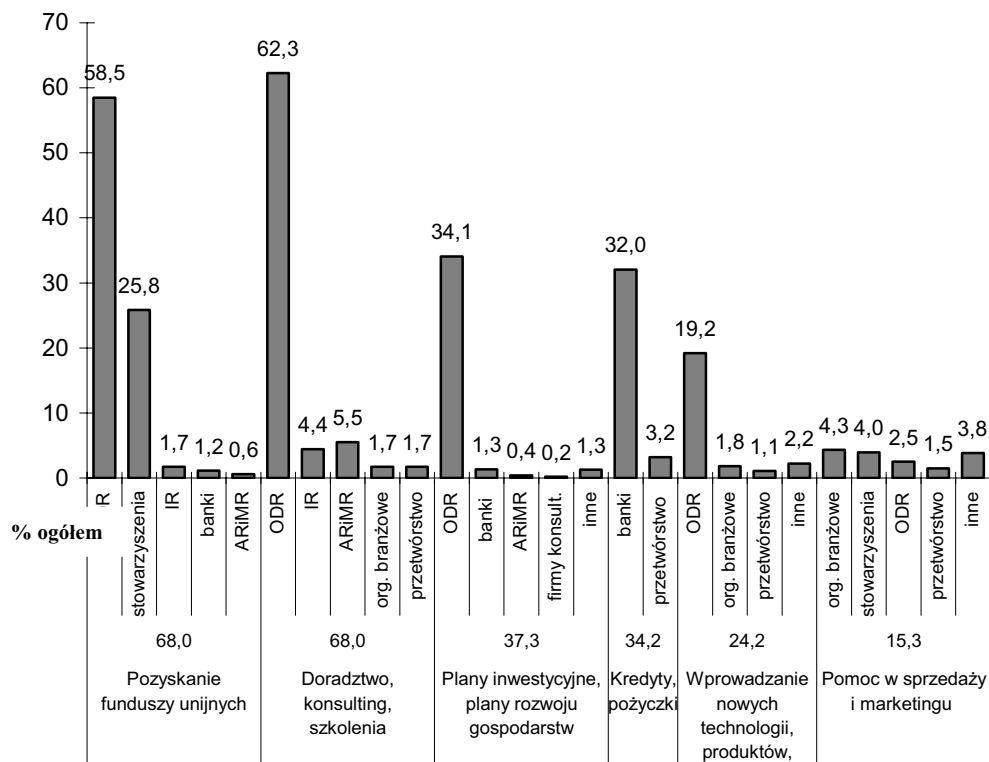
Rys. 1. Odsetek gospodarstw korzystających z różnych form pomocy otoczenia instytucjonalnego, według siły ekonomicznej gospodarstw (w ESU), %

Fig. 1. Percentage of farms taking advantage of different forms of institutional support, according to farm size measured in ESU, %

Źródło: badania ankietowe

Odsetek rolników, którzy deklaruwali uzyskanie pomocy od tych instytucji był jednak relatywnie niewielki. Wyniki badań wskazują, że relacje z różnymi instytucjami utrzymuje znacznie więcej rolników niż tych, którzy deklaruwali uzyskanie wsparcia ze strony tych instytucji. Na przykład relacje z izbą rolniczą deklarowała ponad połowa rolników (52,7%),

ale pomoc tej instytucji uzyskało w różnych obszarach jedynie kilka procent respondentów. Podobnie sytuacja kształtuje się w zakresie relacji rolników z takim instytucjami jak agencje rolne, czy samorząd terytorialny. Wyniki te mogą wskazywać na dosyć płytki charakter tych relacji oraz małą efektywność działania instytucji otaczających rolnictwo w zakresie wsparcia działalności rolniczej i rozwoju gospodarstw rolnych.

Rys. 2. Odsetek rolników korzystających z różnych form pomocy według rodzaju instytucji wspierającej, %
 Fig. 2. Percentage of farms taking advantage of different forms of support according to the kind of supporting institution, %
 Źródło: badania ankietowe

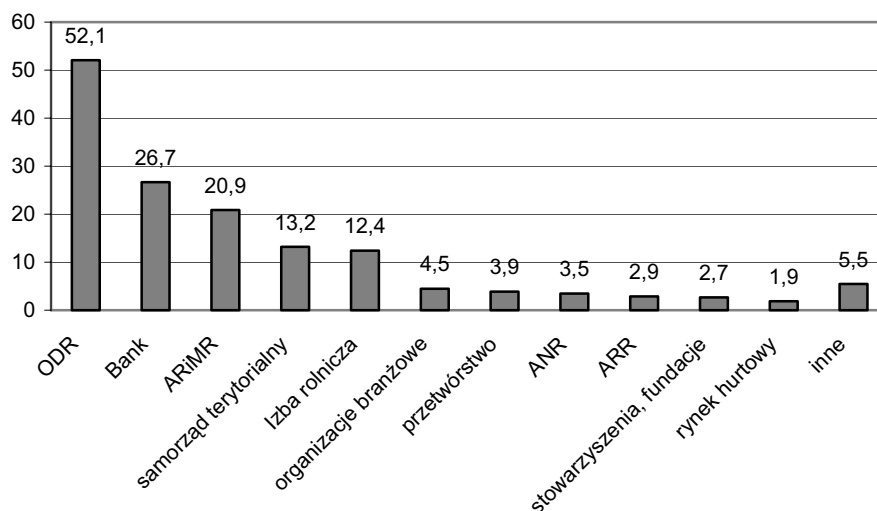
Z drugiej strony, efekty relacji rolników z otoczeniem instytucjonalnym wynikają nie tylko z jakości i sprawności otoczenia instytucjonalnego rolnictwa, ale także ze skłonności rolników do nawiązywania kontaktów i współpracy. Utrzymywanie relacji z niektórymi instytucjami, np. agencjami płatniczymi WPR, samorządem terytorialnym czy bankami, jest w zasadzie obligatoryjne dla aktywnego rolnika (podatki, płatności bezpośrednie, rachunek w banku), albo wynika z bezpośredniego, łatwo mierzalnego jego interesu (np. korzystanie z pomocy doradców rolnych w aspekcie pozyskiwania unijnych środków finansowych). Interesującym miernikiem aktywności rolników w nawiązywaniu relacji z otoczeniem instytucjonalnym mogą być natomiast kontakty „nieobligatoryjne” i nie

mające bezpośredniego przełożenia na korzyści finansowe. Chodzi tu o relacje ze stowarzyszeniami, organizacjami branżowymi, instytucjami badawczo-rozwojowymi itd. Wyniki badań wskazują jednak, że relacje z takimi organizacjami utrzymywał niewielki odsetek rolników, tj. 16,3%, (z pominięciem spółdzielczości 12,3%), przy czym relacje z więcej niż jedną instytucją z tej grupy utrzymywało zaledwie 2,9% rolników. Stałą współpracę z tego typu organizacjami deklarowało natomiast 4,8% rolników.

Podmioty oraz procesy otoczenia instytucjonalnego wpływają na alokację zasobów w strukturach wytwórczych sektora rolnego, wchodząc z nim w złożony system interakcji [Czyżewski i Jerzak 2006]. Jako wynik tych interakcji pojawić się mogą warunki stymulujące lub utrudniające wdrażanie rozwiązań prowadzących do przekształceń i rozwoju gospodarstw rolnych.

W tym kontekście poproszono rolników w badaniach ankietowych o wskazanie tych instytucji oraz form wsparcia, które ich zdaniem mogłyby pomóc w rozwoju gospodarstwa. Chodziło w szczególności o te formy pomocy, z których rolnicy do tej pory nie korzystali lub korzystali w niewielkim stopniu.

Na tak postawione pytanie odpowiedziało 651 respondentów, czyli 76,1% ogółu ankietowanych. Można zakładać zatem, że rolnicy, którzy udzielili odpowiedzi na to pytanie, są mniej lub bardziej zainteresowani utrzymywaniem relacji z otoczeniem instytucjonalnym w aspekcie rozwoju lub choćby trwania gospodarstwa.

Rys. 3. Instytucje, które zdaniem rolników mogłyby pomóc w rozwoju gospodarstwa (% wskazań rolników)

Fig. 3. Institutions which could support their farm development, according to farmers' opinion (% of farmers' responses)

Źródło: badania ankietowe

Rolnicy mieli możliwość wskazania dowolnej liczby instytucji. W efekcie 52,1% spośród ogółu rolników (a 68,5% spośród tych, którzy udzielili odpowiedzi) wskazało na Ośrodki Doradztwa Rolniczego (rysunek 3). Obserwacje dokonane w wyniku badań ankietowych wskazują, że w zdecydowanej większości (78%) byli to rolnicy, którzy już

mieli kontakty z doradztwem rolniczym. Rolnicy postrzegają zatem relacje z doradztwem jako szansę na przekształcenia i rozwój własnego gospodarstwa, mając na uwadze konkretne jego położenie (stan zasobów, relacje z rynkiem itd.).

Rolnicy oczekują od doradztwa wsparcia głównie w pozyskiwaniu środków finansowych z UE, w szczególności funduszy „prorozwojowych”. Jest to jeden z głównych obszarów, w którym rolnicy oczekują pomocy konsultingowej oraz szkoleniowej. Pomoc ODR powinna także dotyczyć różnicowania działalności rolniczej, poszukiwania alternatywnych źródeł dochodów, prowadzenia produkcji i marketingu, a także wprowadzania innowacji. Ośrodki Doradztwa Rolniczego mogą stymulować procesy przekształceń i rozwoju gospodarstw także przez pomoc informacyjną, prawną i inną.

Ważne miejsce wśród instytucji, które mogłyby zdaniem rolników pomóc w rozwoju ich gospodarstwa zajmują banki. Prawie 27% rolników oczekuje ze strony banków tanich i dostępnych kredytów, uzyskanych na dobrych warunkach. Dostępność kredytów to w rozumieniu rolników mniej uciążliwe procedury kredytowe oraz mniej rygorystyczne wymogi dotyczące zabezpieczeń i zdolności kredytowej. Rolnicy wciąż oceniają oprocentowanie kredytów komercyjnych oraz wysokość prowizji bankowych za niekorzystne. Takie opinie rolników na temat dostępności kredytów i warunków kredytowania są w obszarze rolnictwa rozdrobnionego charakterystyczne od wielu lat [Kata 2003]. Trzeba podkreślić, że wciąż bardzo szeroka grupa rolników w badanym regionie (prawie 75%) nie zamierza korzystać z kredytów bankowych. Sytuacja ta wynika z obaw przed trudnościami w spłacie kredytów (23,5%), niekorzystną ogólną sytuacją ekonomiczną dla rolnictwa, a zwłaszcza niską dochodowością produkcji rolnej (16,2%). Wreszcie prawie 40% rolników nie widzi takiej potrzeby, co jest w dużej mierze podyktowane brakiem perspektyw w prowadzeniu gospodarstwa lub wprost chęcią likwidacji działalności rolniczej. W przypadku części gospodarstw czynniki te niejako „nakładają się” na siebie powodując, że rolnicy nie są zainteresowani korzystaniem z zewnętrznego zwrotnego finansowania gospodarstw. W przypadku tej grupy rolników nawet znaczące ułatwienie procedur pozyskania kredytów oraz obniżenie obciążeń składających się na koszt kredytu nie jest w stanie zachęcić ich do tej formy finansowania. Świadczy o tym niski popyt na kredyty preferencyjne z linii ARiMR, jaki miał miejsce w regionie w latach, gdy podaż tego typu kredytów była dosyć duża, tj. przed akcesją Polski do UE, jak również w latach 2004–2006 [Smoleń i Górniak 2007, ARiMR... 2006].

Z drugiej strony jednak rolnicy, którzy wskazywali na banki jako instytucje, które poprzez łatwiej dostępne kredyty mogą istotnie wpływać na rozwój ich gospodarstw, są potencjalnymi kredytobiorcami. W tym aspekcie odsetek ten jest o 9,4 punktu procentowego większy w stosunku do odsetka rolników, którzy w latach 2002–2006 korzystali z kredytów inwestycyjnych (w tym pomostowych). Można zatem wnioskować, że grupa rolników zainteresowanych finansowaniem kredytami inwestycji w gospodarstwach ulega stopniowemu powiększeniu. Charakterystyczne jest również, że rolnicy, którzy do tej pory korzystali z kredytów bankowych (zwłaszcza inwestycyjnych), wskazywali w większości (91,8%) na istotną rolę banków i finansowania kredytowego w rozwoju ich gospodarstw.

Potencjalnie duży wpływ na rozwój gospodarstw przypisują rolnicy także relacjom z agencjami rolnymi, przede wszystkim zaś z Agencją Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Doświadczenia z lat 2004–2006 z wdrożenia programów unijnych, zwłaszcza finansowanych z funduszy strukturalnych, dowiodły, że pomimo wielu trudności i

przeszkód, pomoc unijna ma wymiar realny. Rolnicy dostrzegają w tym rolę Agencji, ale też oczekują ułatwień i likwidacji wielu barier w dostępie do środków unijnych³.

Z kolei od Agencji Nieruchomości Rolnych rolnicy oczekują wsparcia w działaniach zmierzających do powiększenia gospodarstwa rolnego, zaś od Agencji Rynku Rolnego (ARR) organizacji rynku zbytu produktów rolnych oraz stabilizacji tego rynku, co ma ogromne znaczenie dla długofalowych zmian w strukturze produkcji czy dla specjalizacji gospodarstwa.

Tabela 3. Odsetek rolników według wskazanych form wsparcia instytucjonalnego, które mogłyby pomóc w rozwoju ich gospodarstwa

Table 3. Percentage of farmers according to indicated forms of institutional support which can help in their farm development

Rodzaj pomocy (wsparcia)	Instytucje	% rolników*
Pomoc w pozyskiwaniu środków finansowych z UE	Ośrodki Doradztwa Rolniczego, izby rolnicze, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	44,6
Doradztwo, szkolenia, pomoc prawna, informacja	Ośrodki Doradztwa Rolniczego, izby rolnicze	39,4
Pomoc finansowa (tanie, dostępne na dogodnych warunkach kredyty)	banki	26,7
Pomoc w zbyciu produktów (organizacja rynku zbytu, wyszukiwanie partnerów, kontraktacje, negocjacje z przetwórstwem)	giełda rolna, organizacje branżowe, izby rolnicze, Agencja Rynku Rolnego, związki zawodowe rolników,	17,3
Pomoc w przygotowaniu planu inwestycyjnego, wniosku kredytowego	Ośrodki Doradztwa Rolniczego, banki	7,8
Promocja produktów i usług (np. ekologicznych, agroturystycznych)	samorząd terytorialny, organizacje branżowe, stowarzyszenia	6,1
Wprowadzanie innowacji, postępu technologicznego	ośrodki badawczo-rozwojowe, Ośrodki Doradztwa Rolniczego	4,2
Wsparcie uruchomienia działalności pozarolniczej	ośrodki wspierania przedsiębiorczości, urzędy pracy, agencje rozwoju	3,6
Zmniejszenie biurokracji (w pozyskiwaniu środków unijnych, rejestracji zwierząt itd.)	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa	2,7
Wsparcie integracji rolników	izby rolnicze, samorząd terytorialny, organizacje branżowe, stowarzyszenia	2,4
Zwiększenie powierzchni gospodarstwa,	Agencja Nieruchomości Rolnych	1,8
Inne (np. scalenia gruntów)	samorząd terytorialny, Ośrodki Doradztwa Rolniczego	3,6

* objaśnienie jak w tabeli 2

Źródło: badania ankietowe

Dla 13,2% rolników instytucją, która może pomóc w rozwoju gospodarstwa, jest samorząd terytorialny, przy czym rolnicy wskazywali w tym przypadku głównie na gminy. Rolnicy widzą rolę samorządu gminy w promocji produktów ekologicznych, produktów regionalnych i lokalnych oraz usług agroturystycznych. Takie wskazania były charakterystyczne dla tych rolników, którzy prowadzili już takie specyficzne działalności, a

³ Potwierdzają to także badania ankietowe realizowane w 2006 r. przez IERiGŻ PIB [Wigier 2007].

także rolników z tych gmin oraz powiatów, gdzie taka działalność już występuje i ma określone tradycje (np. w województwie małopolskim, powiat limanowski). Respondenci wskazywali także na pomoc samorządu terytorialnego w procesach integracyjnych (np. tworzeniu grup producenckich, spółdzielczości wiejskiej), a także w takich obszarach jak na przykład scalanie gruntów.

Wśród najważniejszych form pomocy otoczenia instytucjonalnego dla rozwoju gospodarstw, oprócz wcześniej wymienionych, ważne znaczenie przypisują rolnicy pomocy w zbyciu produktów (tabela 3). Rolnicy widzą tutaj ważną rolę dla instytucji rynku rolnego (giełdy rolne, rynki hurtowe), a także organizacji branżowych oraz ARR.

Rolnicy wskazują także na potrzebę pomocy otoczenia instytucjonalnego w poprawie ich położenia na rynku poprzez lepsze reprezentowanie ich interesów w negocjacjach z przetwórstwem, wyszukiwanie odbiorców na ich produkty i usługi, wspieranie kontraktacji oraz wsparcie procesów integracyjnych i kooperacyjnych. Ważne miejsce w tych działaniach widzą dla izb rolniczych a także organizacji branżowych, stowarzyszeń i związków zawodowych.

Trzeba jednak zaznaczyć, na podstawie odsetka wskazań, że rolnicy lokują organizacje zrzeszające producentów rolnych i mieszkańców wsi w trzecim szeregu organizacji, które mogą potencjalnie pomóc im w rozwoju gospodarstw. W pierwszym szeregu znajdują się instytucje administracji rządowej i samorządowej, a dalej instytucje sfery rynku (rolnego, finansowego). Wpływ organizacji zrzeszających rolników na rozwój gospodarstw rolnych dostrzega jedynie co piąty respondent. Nie jest to oczywiście sytuacja korzystna. Tego typu instytucje, zwłaszcza umiejscowione w środowisku lokalnym, można postrzegać jako jeden z warunków rozwoju endogenicznego zarówno rolnictwa, jak i szerzej obszarów wiejskich [Szczepański 1989].

Z punktu widzenia wielofunkcyjnego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich szczególnie istotne wydaje się wsparcie uruchomienia działalności pozarolniczej w gospodarstwach. Wśród instytucji, które mogłyby pomóc rolnikom w tym zakresie, wymieniane były ośrodki wspierania przedsiębiorczości, urzędy pracy i agencje rozwoju.

Podsumowanie

Rolnicy wiążą potencjalne możliwości przekształceń i modernizacji gospodarstw głównie z pozyskaniem środków unijnych. Te instytucje i formy wsparcia, które wychodzą naprzeciw tym potrzebom rolników, są postrzegane jako najważniejsze w kontekście rozwoju ich gospodarstw. Dotyczy to także takich form wsparcia instytucjonalnego jak doradztwo i szkolenia, dostęp do kredytów czy też pomoc w kompletowaniu dokumentów związanych z wykorzystaniem zewnętrznych źródeł finansowania. Analiza oczekiwań rolników pokazuje, że na znaczeniu zyskują też te narzędzia i instytucje, które wspierają sprzedaż produktów i usług oraz pozarolnicze formy aktywności gospodarczej.

Wyniki badań ankietowych wskazują, że użytkownicy gospodarstw silniejszych ekonomicznie i dysponujących większym obszarem użytków rolnych są zainteresowani uzyskiwaniem pomocy ze strony otoczenia instytucjonalnego. Dostrzegają oni potrzebę relacji z wieloma instytucjami w różnych obszarach gospodarowania (finansowanie, informacja i *know how*, innowacje, integracja). Natomiast użytkownicy gospodarstw małych i słabych ekonomicznie, nie posiadając w zasadzie trwałych relacji z otoczeniem instytucjonalnym, nie wykazują też zainteresowania w poszukiwaniu pomocy ze strony

instytucji. Taka postawa wskazuje *de facto*, że większość tego typu rolników nie jest zainteresowana rozwojem gospodarstw.

Rolnicy, którzy wskazali na potrzebę wsparcia o zróżnicowanym charakterze, jakiego oczekują ze strony instytucji, mają bardziej „prorozwojową orientację”. Wiedzą jakie relacje i z jakimi instytucjami są niezbędne dla rozwoju gospodarstwa. Oczywiście sama deklaracja co do pomocy otoczenia instytucjonalnego nie przesądza o rzeczywistej gotowości rolników do współpracy, jest jednak oznaką pewnej aktywności rolników w poszukiwaniu kontaktu z instytucjami oraz otwarcia na ich ofertę pomocy.

Literatura

- ARiMR – Dwa lata po akcesji. [2006]. Drygas M. (red.), ARiMR, Warszawa.
- Czyżewski B., Jerzak M. A. [2006]: Otoczenie instytucjonalne rolnictwa oraz jego oddziaływanie na struktury wytwórcze i procesy wymiany w rolnictwie. [W:] Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie. Wyd. AR w Poznaniu, Poznań.
- Grzelak A. [2003]: Rola instytucji w obsłudze rolnictwa w Polsce – aspekty teoretyczne i praktyczne. *Prace Naukowe AE we Wrocławiu*, nr 938, t. 1, ss. 246-252.
- Kata R. [2003]: Rola banków spółdzielczych w finansowaniu rolnictwa regionu podkarpackiego. Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
- Kata R., Grzebyk B. [2006]: Barriers of Absorption of European Union Funds by Individual Farmers in Poland on the Area of Dispersed Agriculture. Technical University of Košice, Faculty of Economics, Slovak Section of ERSA, ss. 151-156.
- Smoleń M., Górniak E. [2007]: Interwencjonizm państwowy w warunkach rynkowych. Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów.
- Szczepański M. S. [1989]: Modernizacja, rozwój zależny, rozwój endogeny. Socjologiczne studia teorii rozwoju społecznego. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Wigier M. [2007]: Wykorzystanie funduszy strukturalnych UE. IERiGŻ-PIB, Warszawa.